

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره
موضوع جزئی: آیه ۴۷ - توضیح کلی - ارتباط آیه با آیات قبل و بعد
تاریخ: ۲۵ مهر ۱۴۰۱
مصادف با: ۲۰ ربیع الاول
جلسه: ۱

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله الطاهرين واللعن على اعدائهم اجمعين

آیه ۴۷

با توجه به وقفه‌ای که بین آخرین جلسه سال تحصیلی گذشته و این جلسه پیش آمد، اگر بخواهیم مروری بر مباحث مربوط به آیات گذشته داشته باشیم، مقتضی زمان طولانی است؛ ولی چون آیه ۴۷ بعد از آن مطالبی که درباره بنی اسرائیل مطرح شد، تقریباً گویا یک فراز جدیدی را آغاز می‌کند، به آن معنا خیلی محتاج یادآوری و بیان مطالب گذشته نیستیم؛ هر چند در توضیح همین آیه ۴۷ به ناچار اشاره‌ای به مباحث گذشته خواهیم داشت.

توضیح کلی

خداوند متعال در آیه ۴۷ از سوره بقره می‌فرماید: «يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ». مضمون این آیه روشن است؛ خداوند متعال بنی اسرائیل را مورد خطاب قرار می‌دهد و امر به یادآوری نعمت خودش که به آنها ارزانی داشته می‌کند و می‌فرماید: من شما را بر عالمین برتری دادم. «اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ»، آن نعمتی که من به شما ارزانی داشتم را به یاد آورید و اینکه من شما را بر عالمیان برتری دادم.

در این آیه از حیث واژه‌ها و مفردات، واژه خاصی وجود ندارد که نیازمند توضیح باشد، لذا برخلاف آیات قبلی که ابتدا مفردات را توضیح می‌دادیم، اینجا چندان نیازمند بیان مفردات نیستیم. فقط در تفسیر آیه باید بگوییم که این نعمتی که خداوند اشاره کرده است، منظور چیست؛ نعمت خودم که بر شما ارزانی کردم. و اینکه آیا برتری دادن بنی اسرائیل بر عالمیان همان نعمتی است که در جمله قبل مورد اشاره قرار گرفته یا اینکه این یک امر دیگری است که خداوند بیان کرده است. اینها مطالبی است که به مرور در ضمن شرح و توضیح و تفسیر آیه ذکر خواهیم کرد.

ارتباط آیه با آیات قبل و بعد

از نظر تناسب و ارتباط با آیات قبل و آیه بعد، خداوند متعال چند آیه قبل از این، یکبار بنی اسرائیل را به یادآوری نعمت امر کرد؛ در آیه ۴۰ به نحو اجمال امر کرد به یادآوری نعمت. این را در این آیه تکرار کرده و در آیات دیگری از همین سوره بقره هم با همین جمله این را تکرار کرده است. بعد از آنکه نعمت‌هایی را خداوند برشمرد، ... در آیه ۴۰: «يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ»؛ آنجا خداوند تبارک و

تعالی فرمود: «اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ». نعمت من را بر خودتان یادآور شوید؛ بعد می‌فرماید «وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ»، شما به عهد خودتان وفا کنید، من هم به عهد خودم وفا می‌کنم. «وَأَيَّاهُ فَارْهَبُونَ» یعنی آنجا یک تبشیر دارد و یک انذار؛ بعد از امر به یادآوری نعمت می‌فرماید به عهد خود وفا کنید، من هم به عهد خودم وفا می‌کنم. در مقام انذار می‌فرماید «وَأَيَّاهُ فَارْهَبُونَ». اینجا هم بعد از امر به یادآوری نعمت، یک انذار دارد، اینجا می‌فرماید «يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَ اَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ». من شما را بر عالمیان برتری دادم. بعد می‌فرماید: «وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا»، پرهیزید از روزی که لا تجزی نفس عن نفس شیئا و چندتا خصوصیت را نقل می‌کند. در کنار امر به یادآوری نعمت، باز آن انذار را گوشزد می‌کند؛ نعمت‌ها را به یاد بیاورید و بر حذر باشید روزی را که لا تجزی نفس عن نفس شیئا.

نظیر این را در آیات دیگری از همین سوره، آیه ۱۲۳ داریم: «وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ». آنجا هم در آیه ۱۲۲ همین را دقیقاً فرموده است. آیه ۱۲۲ این است: «يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَ اَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ»، عیناً همین آیه ۴۷ است. در ادامه هم می‌فرماید: «وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا». این دقیقاً مثل همین آیه است، منتهی در ادامه «وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا»، اینجا فرموده «وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ»، آنجا فرموده «وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ». یک جابجایی از نظر برخی جملات، یعنی جابجایی در برخی جملات صورت گرفته است.

نظیر این مسأله در برخی از سوره و آیات دیگر هست؛ این امر به یادآوری نعمت در ضمن هشدار و انذار به اینکه چنانچه یادآوری نعمت نداشته باشید و شکرگزار و قدردان نعمت نباشید یا به تعبیر دیگر کفران نعمت کنید، آنگاه است که مواجه می‌شوید با آن عواقب که آن را توضیح خواهیم داد. پس در این آیه ضمن امر به یادآوری نعمت و بشارت به اینکه اگر شما به وعده خودتان وفا کنید من هم وفا می‌کنم، در عین حال هشدارهایی را هم ذکر کرده است. بعد از امر به نعمت در آیه ۴۰ فرمود: «وَ اٰمِنُوْا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ»، امر به ایمان به خدا و قرآن و پیامبر و نهی از اینکه نکند شما از اولین کسانی باشید کافر به قرآن و پیامبر می‌شوید، لبس حق به باطل نکنید، نماز بخوانید، رکوع داشته باشید. یعنی مجموعه‌ای از هشدارها، امرها، اینکه خطاب به علمای یهود می‌فرماید «اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ». بعد امر به استعانت به صبر و صلاة تا می‌رسد به این یادآوری.

اساس این یادآوری و تکرار آن در واقع برای اتمام حجت است. بعداً خواهیم گفت این اتمام حجت هم فقط مخصوص یهود نیست؛ بلکه برای همه کسانی است که با نعمت‌های خداوند روبه کفران را پیش بگیرند، این خطاب جریان و شمول دارد. درست است که این آیه مربوط به یهود است و رفتاری که با پیامبر خدا و دین او داشتند نازل شده، اما منطقی که در این آیه وجود دارد، شامل همه کسانی است که نعمتی از سوی خدا به آنها ارزانی شده و خداوند نسبت به عواقب کفران نعمت، آنها را بیم می‌دهد و آنها را بر حذر می‌دارد.

به هر حال از نظر ارتباط باید عرض کنیم که این آیه در حقیقت بعد از بیان مطالبی که در آیات گذشته آمده، می‌خواهد بگوید هم یادآور شوید نعمت را، بدانید که من چیزی برای شما کم نگذاشتم؛ می‌خواهد اتمام حجت کند. و زمینه را آماده کند برای آیه بعدی: «وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا»، آن هم با آن مقدماتی که در آیات قبل طی شد. اینکه اگر کفران نعمت کنید، شما استحقاق سرزنش دارید؛ برای اینکه شما جهود و انکار را به حد اعلی رساندید؛ شما «تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ»، تمام این آیاتی که بعد از آیه ۴۰ آمده، در حقیقت زمینه‌سازی برای این مطلب است که بعد از اینکه خلاف‌های آنها و اشکالات آنها را بیان کرده، حالا می‌فرماید «اتقوا یوما». در واقع جمع بین خوف و رجاء کرده است. در آیه ۴۰ می‌گوید «وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوْفٍ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ»، دارد امیدوار می‌کند، شما بر عهد خودتان بایستید، من هم به عهدم وفا می‌کنم. این در حقیقت امیدوار کردن آنهاست. اینجا بعد از امر به یادآوری نعمت، دارد آنها را می‌ترساند و بیم می‌دهد نسبت به عذاب آخرت. یعنی بعد از بیان اسباب طعن و سرزنش آنان که در ضمن چند آیه بیان شد، نسبت به روز قیامت و مشکلاتی که برای آنها در روز قیامت پیش می‌آید، هشدار می‌دهد. پس تناسب آیات کاملاً محفوظ مانده است؛ آیه ۴۷ ارتباط بسیار واضح و روشنی با آیات قبل دارد و یک زمینه‌چینی است برای آیه بعد. آن وقت دوباره در آیه ۴۹ بخشی از نعمت‌ها را به تفصیل خداوند تبارک و تعالی بیان می‌کند: «وَأَذِّنْ لِنَجِّنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ». این ادامه دارد که بعداً خواهیم کرد.

این از حیث ارتباطی که بین این آیات است.

مطالب آیه ۴۷

اما چند مطلب در مورد این آیه وجود دارد که باید به آن پرداخته شود که اشاره‌ای در ضمن بحث از تناسب آیات داشتیم.

۱. مطلب اول اینکه این چرا تکرار شد؟ وجه تکرار چیست و تازه بعد هم تکرار می‌شود.
۲. اینکه خداوند تبارک و تعالی می‌گوید «نعمتی»، آیا یک نعمت خاص مورد نظر است، با اینکه خود خداوند در این آیه یک فهرست بلندبالایی از نعمت‌ها را در اینجا ذکر کرده است. این به چه معناست؟ «نعمتی» اشاره به یک نعمت دارد؟ اگر اشاره به یک نعمت دارد، آن نعمت خاص کدام است؟ اگر همه نعمت‌ها مدنظر است، چرا می‌گوید «نعمتی» و چرا به صورت جمع نفرموده انعمی؟ نعمت‌هایی که من به شما دادم را یادآوری کنم.
۳. اینکه «وَأَنْتَىٰ فَضَّلْتَكُم عَلَى الْعَالَمِينَ»، آیا این همان نعمتی است که قبلاً به آن اشاره شده و برترین نعمت خداست به بنی اسرائیل، یا اینکه این جدای از آن است و می‌خواهد بگوید به واسطه نعمت من به شما و نعمت‌هایی که به شما دادم، نتیجه‌اش این شد که برترین عالمیان شدید.

۴. به دنبال این جای این سؤال هست که آیا بنی اسرائیل برترین هستند در میان عالم و انبیاء آنها برترین انبیاء هستند یا اینکه این نسبی است؛ چون ما بنابر ادله فراوان امت پیامبر را برترین امت‌ها و دین او را کامل‌ترین ادیان و شخص پیامبر گرامی اسلام (ص) را افضل انبیاء الهی می‌دانیم. آن وقت باید این «علی العالمین» معنا شود که به چه معناست. علی أیحال این چند مطلب در مورد این آیه باید مورد بررسی قرار گیرد و بعد آیه بعدی «وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا»، بحث بیشتری دارد نسبت به این آیه که در جلسه آینده اشاره خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»